Acc. No. 3278

ఆంధ్ర సంస్థానములు : సాహిత్యపోషణము

(సాహిత్య అకాడమీ బహుమతినందిన రచనము)

డా. తూమాటి దొణప్ప, ఎం. ఏ., పిఎచ్. డి.

పాల్వంచ - భద్రాచలము

ప్రవేశిక

పాల్వంచ పూర్వనామము శంకరగిరి. ఇది వరంగల్లు మండలములోని ఆగ్నేయభాగమునందలి ఆఱుతాలూకాలతోఁగూడిన సంస్థానము. వైశాల్యము 800 చ.మై. జనాభా 40 వేలు. ఆదాయము 70 వేలు. నిజామున కిది సామంత రాజ్యము. దేశముఖి రుసుముక్రింద ఈ సంస్థానాధిపతులకు నిజామునుండి సాలీనా నాలుగైదువేల రూపాయల రాఁబడి యుండెడిది. వెనుకటి గోదావరీ మండలములోని రేకపల్లి, భద్రాచల సంస్థానములును పాల్వంచ జమీందారులకు చెందినవి. భద్రాచలము తొలుత హైదరాబాదు రాష్ట్రములోని భాగము. 1860 లో బ్రిటీషు ప్రభుత్వమునకు దత్తముచేయఁబడి మధ్యరాష్ట్రముల (Central Provinces) లో చేరియుండినది. 1874 లో చెన్నపురిరాష్ట్రమున చేర్పఁబడి గోదావరిమండలమునందలి ఏజెన్సీప్రాంతములోని ఒక తాలూకాగా ప్రవర్తిత మయినది. ఈ సంస్థానభాగమునందలి కొన్నిపల్లెలు బ్రిటీషుప్రభుత్వము నధీనమున నుండినవి. 1935 లో దీని పేష్కషు పదునెనిమిదివేలుండినది. ఈ యన్నింటివలన నీ జమీందారులకు సాలుసరి ఆఱులక్షల ఆదాయముండినది. ఇందులో నించుమించు నలువదియైదువేల కప్పము నిజామునకు చెల్లింపఁబడు చుండెడిది. ఈ సంస్థానమును అశ్వారావు అనుబిరుదముకల వెలమవంశీయులు పాలించిరి. నడుమంతరముగ అనేకకారణములవలన కందిమళ్ళ, జలగం, తాండ్ర, దామర, ముత్యాల మున్నగు వంశములవారును ఈ సంస్థానమును పాలించిరి. చాలకాలము పాల్వంచయే ఈ సంస్థానమునకు రాజధాని. కొంత కాలము భద్రాచలము రాజనివాసము, ఆ పిమ్మట అశ్వారావుపేట జమీందారుల నివాసము. అనంతరకాలమున ఎనిమిదివేల పేష్కషుకలిగిన రేకపల్లి ఎస్టేటు సూరెడ్డివంశీయులకు దఖలుపడినది. రేకపల్లికి రెండుమైళ్ళ దూరమునఁగల వడ్డిగూడెము సివారులోని వరరామచంద్రపురము రేకపల్లి ఎస్టేటుదారుల వాసస్థలము.

సంస్థాన చరిత్రము

'హరిచరణారవిందమందునింపొందు శౌర్యధైర్యాదిగుణములకు నిదాన మైన పద్మనాయకకులంబు' (హృదయాభిరామము, 1—16) నందు జన్మించిన డెబ్బదియేడుగోత్రములకుఁ జెందిన వెలమవారిలో ఈ సంస్థానాధీశు లొకకోవకుఁ

జేరినవారు. 'గడిదేటి కాకతిగణపతిఁ గొలిచియు నిలనేలుప్రభువు లీ వెలమ వారు'. కాకతిప్రతాపరుద్రుని మన్ననలను బొంది అశ్వారావు బిరుదును స్వీకరించిన ఒక వెలమవీరుని సంతతివా రీ సంస్థానాధిపతులు. వీరిపూర్వులలో నొకఁడగు అన్నప్ప అశ్వారావు క్రీ.శ. 1324 లో తామర్లేనుకాలమున శంకరగిరి, హుసనాబాదు పరగణాలతో కూడిన ఈ ప్రాంతమునకు పాలకుఁడుగా నుండెనఁట. ఇట్లు నాఁటినుండి క్రీ.శ. 1698 దాఁక పదునెనిమిదితరములు వీరు స్వతంత్రులుగా పాలించిరఁట! పిమ్మట మొగలుపాదుషా ఔరంగజేబుకాలమున పాదుషాకు సాయపడి వీరి పూర్వుఁడొకడు బాద్‌షాహీ మన్సబ్‌దార్ పదవినిఁ బొందెనఁట! క్రీ.శ. 1769 లో మొగలుసేనాని జఫర్ ఉద్‌దౌలా యనువాఁడు నాఁటిపాలకుఁడగు నరసింహ అశ్వారావును చంపి సంస్థానమును కొల్లగొట్టెనఁట! పూర్వసార్వభౌములొసఁగిన సన్నదులు, రాగిరేకులమీఁది పట్టాలు ఈ దోఁపిడిలో నంతరించినవఁట! ఆ పిమ్మట సంస్థానము నిజామునకు సామంతరాజ్యమైనది. రాజా నరసింహ అశ్వారావు తరువాత రామచంద్ర అశ్వారావు పోయిన ఎస్టేటును సంపాదించి ఒకయేఁడు పాలించెను. ఆ తరువాత అన్నప్ప అశ్వారావునకు ఇరువదియొకటవతరమువాఁడగు వెంకటరామ నరసింహ అశ్వారావు 1798 లో మీర్ నిజామలీఖాన్ బహద్దరుగారినుండి రాజా బహద్దరు, సవై మన్సబ్‌దార్ బిరుదులను, జండా నగారా నౌబత్తులను, రెండువేల ఆశ్వికసేన, మూఁడువేల కాల్బలము ఉంచికొనుటకు అనుమతిని సంపాదించెను.

తరువాతిపాలకుఁడు నరసింహ అశ్వారావు. ఇతనికి అయిదుగురు సంతానము: ముగ్గురు కొడుకులు, ఇద్దరు పుత్రికలు. వీరందఱును మైనరులు. రాజాగారు చనిపోయినపిమ్మట సెట్టిపల్లివారు సంస్థానముహక్కుకోసము వీరితో తగాదాకు దిగిరి. క్రీ.శ. 1800 నుండి 1858 దాఁక గృహచ్ఛిద్రములు, జ్ఞాతికలహములతో సంస్థానము క్షీణముఖము పట్టినది. కాని వెనుకటి రాజాగారి కుమారులగు రాజా శ్రీ సీతారామచంద్ర సవై అశ్వారావు బహద్దరుగారు సర్ సాలార్‌జంగ్‌బహద్దరుగారి సాయముతో ఈ తగాదాలనుండి బైటపడి జమీని కొంతకాలము పాలించిరి. ఇతనికాలమున సంస్థానము అప్పులపాలై ఋణదాతలకు తనఖాపడినది. ఇతనికాలముననే గోదావరికి ఎడమగట్టునఁగల రేకపల్లి, భద్రాచలము ప్రాంతములను నిజాము బ్రిటీషుప్రభుత్వమునకు ధారాదత్తము గావించినది. సీతారామచంద్ర అశ్వారావు అవివాహితుఁడుగానే మరణించెను. ఇతనితల్లి రాణీ లక్ష్మీనరసయ్యమ్మారావుగారిపేరున సంస్థానపాలనము కొంతకాలము నిర్వహింపఁబడినది. సంస్థానమును తాకట్టుపెట్టికొనిన ఋణదాత పండ్రెండేండ్లపాటు శిస్తులను వసూలుచేసికొనుచు గడువుదాఁటిన పిమ్మట దావావేసి విజయమునుపొంది ఆఱులక్షల రూపాయలకు మొత్తము సంస్థానమును దఖలుపఱిచికొనెను. ఇందులో నిజాము మూఁడులక్షలు నగదుగా

ఋణదాతకు చెల్లించి సంస్థానభాగమును కొంత వశపఱచికొనెను. తక్కిన మూఁడులక్షల బకాయిక్రింద మల్లూరు, రామానుజవరభాగములు ఋణదాతపేర నమోదు కావింపఁబడినవి. ఈ వ్యాజ్యముల సందర్భమునందే రాణీ లక్ష్మీనరసయ్యమ్మారావుగారు 1875 లో మరణించిరి.

రాణీ లక్ష్మీనరసయ్యమ్మారావుగారి దౌహిత్రులు పార్థసారథి అప్పారావు సవై అశ్వారావు బహద్దరుగారు రాణిగారి మరణమునకు పూర్వమే సంస్థానమునకు దత్తులు. వీరు నూజివీటి అప్పారాయకుటుంబమునకు చెందినవారు. '....శ్రీ గణపత్యభిఖ్యరాజేంద్ర వరూధినీసుభటబృందనిషేవిత దండనాథుఁడై....' (హృదయాభిరామము, 1–17) న బసవనాఖ్యుఁడు నూజివీటిప్రభువులకు మూలపురుషుఁడు. ఈతని సంతతివారు కాకతీయచక్రవర్తులఁ గొలిచి కాకలుదీఱిన మేటిజంగవీరులు. పద్మనాయక కులోత్తంసులగు డెబ్బదియేడుగురు నాయకులు కాకతిచక్రవర్తికి అంగరక్షకులుగనుండిరి. వీరిలో నూజివీటివారు విప్పర్ల గోత్రమువారు. వీరిలో మేకావారిది మేటికుటుంబము. వీరికోవలో నొకరు నూజివీడుకోటను గట్టిరి. అప్పారావుబిరుదాంకితులలో మొదటివాఁడైన అప్పన్న ఈ వంశమునందు గొప్పవాఁడు.

'వీరాగ్రేసరు నప్పనాఖ్యప్రతిభన్ వేనోళ్ళ శ్లాఘించుచున్
బ్రారంభంబునఁ జాందబీబి విజయప్రఖ్యాత చిహ్నంబిడెన్
వైరిశ్రేష్ఠుఁడె ఇబ్రహీమొసఁగె నప్పారాయఁ డన్సంజ్ఞ న
వ్వారిన్ దత్కులజుల్ తదాది గని రప్పారాయ నామంబునన్'
—హృదయాభిరామము, 1–21.

'ఆ మహనీయవంశమున నంచితశీలుఁడు పొల్చె భోగసుత్రాముఁడు పార్థసారథి ధరాతలనాథుఁడు....వంశకర్తయై' (పైది, 1–32). ఈ పార్థసారథి అప్పారావుగారు నవాబులనుండి విజయఅప్పారావు అను బిరుదములనందిన వెంకయ్య అప్పారావునకు పదునెనిమిదవ తరమువారును 1324 నాఁటి మూల పురుషునకు ఇరువదియెనిమిదవ తరమువారును. పార్థసారథి అప్పారావు—

'పంజ్ హజార్ సర్ఫరాజ్వంతు పాలవంచ
అందు భద్రాచలము సవై యశ్వారావు
రాజ మహబూబ్ వ బాద్షాహి ప్రముఖమైన
బిరుదముల వందిమాగధుల్ పేర్కొఁబొగడ' —పైది, 1–33.

'....శనివారపుపేట సురాజ్యలక్ష్మి దోఃసూణములన్ ధరించి....' (పైది, 1–34) పాలించెను. ఈయనభార్య మైలవరమురాజాగారి తనయయగు సీతమాంబ. వీరికి నలుగురు కుమారులు, ఒక కూఁతురు కలిగిరి. వీరిలో పెద్దవారు నారయ అప్పారావుగారు. వీరి తమ్ములు వెంకటరామ అప్పారావుగారు. రాజా నారాయప్పారావుగారు పిఠాపురము కుమారరాజాగారి రెండవతనయయగు

అన్నపూర్ణాదేవిని పెండ్లాడిరి. వీరికి విజయాప్పారావు, ప్రతాపాప్పారావు, వేంకటనరసింహాప్పారావు అని ముగ్గురు తనయులు. పార్థసారథి అప్పారావు గారితరువాత 1932 లో వారి పెద్దకుమారులగు శ్రీ రాజా నారయ్యప్పారావు సవై అశ్వారావు బహద్దరుగారును, ఆ పిమ్మట నారయ్యప్పారావుగారి తనయులగు విజయ అప్పారావుగారును సంస్థానమును పాలించిరి. జమీందారీరద్దుచట్టము మేరకును, పోలీసుచర్య తరువాతి ఒడంబడికలప్రకారమును ఈ సంస్థానములు ప్రభుత్వవశమయినవి.

సాహిత్యపోషణము

ఈ సంస్థానము పూర్వయుగమునందలి సాహిత్యపోషణమునకు సంబంధించిన యంశములేవియుఁ దెలియుటలేదు. సంస్థానము ఈ సంస్థానాధీశ్వరుల దౌహిత్రసంతతికి అనఁగా నూజివీటికోవవారికి సంక్రమించినప్పటినుండి సాహితీపోషణచరిత్రము స్పష్టముగానున్నది. నూజివీటిప్రభువులు సుప్రసిద్ధ సాహిత్యపోషకులుకదా! ఈ విషయమునే హృదయాభిరామకర్త కృతిభర్తృవంశము నభివర్ణించుచు—

'ధవుఁడై తనర్చె బసవచండనాథుఁడు
 పంచతంత్రాఖ్య ప్రబంధమునకు
అధిపుఁడయ్యె నరసింహాప్పరాయఁడుమ
 తీపరిణయనామదివ్యకృతికి
నాథుఁడయ్యెను జగన్నాథుఁడు సాహిత్య
 కల్పద్రుమాభిధ గ్రంథమునకు
స్వామియయ్యెను రామచంద్రభూపుఁడు వల్లి
 వీపల్లవోల్లాసవిమలకృతికి
నేఁటికి మరలఁ దాతలనాఁటి కీర్తి
నిలిపి కవులఁబోషించి కీర్తిలత దిశలఁ
బ్రాఁకఁ బ్రభుఁడయ్యె హృదయాభిరామకృతికి
త్యాగములతావు మా నృసింహాప్పరావు' (1–60) అని నిరూపించినాఁడు.

అశ్వారావుపేటప్రాంతనివాసియును, క్రీ.శ. 1700 కాలమువాఁడును పాల్వంచసంస్థానాధీశుల ఆశ్రయమును బొందినవాఁడును నగు శ్రీనాథుని వేంకటరామకవి శ్రీరామపట్టాభిషేకము లేక అశ్వారాయచరిత్రము అను గ్రంథము రచియించియున్నాఁడు. ఇందు వెలమవీరులకు ధంసాతో జరిగిన యుద్ధము వర్ణింపఁబడినది. చారిత్రకప్రాధాన్యముగల కృతియిది. అముద్రితము.

రాజా పార్థసారథి అప్పారావుగారు సాహిత్యపోషకులు. సాహిత్య విశారదబిరుదాంకితులును, ఆంధ్రవాఙ్మయసేవాసమితి నిర్వాహకులును నగు

శ్రీ కొత్తపల్లి వేంకటరామలక్ష్మీనారాయణశర్మగారు రాజాగారి పోష్యవర్గము లోనివారు. కవిరాజు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్యాసభారతమంతయు యథామాతృకముగా ననువాదముసేయ సంకల్పించి ఆది సభాపర్వములు పూర్తి చేసి రచితభాగమును ముద్రించుట యెట్లని శ్రీమంతులను చాలమందిని దర్శించిరి. ఆ యదనున భద్రాచలసంస్థానాధీశ్వరులు రాజా శ్రీ పార్థసారథి అప్పారావుగారు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారి కయాచితముగ వేయిరూప్యములొసఁగి నాలుగైదువందల రూప్యముల విలువగల పచ్చలయుంగరమును బహూకరించి. కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు సంకల్పించిన ముద్రాలయస్థాపనకు సైతము పెద్ద విరాళమును ప్రసాదించిరి. పార్థసారథి అప్పారావుగారు '....కావ్యప్రియుఁ డార్యసన్నుతుఁడు వైష్ణవభక్తిరతుండు లాస్యవిద్యాప్రతిపాదకుండు సరసాగ్రణీ....' (హృదయాభిరామము, 1–35) అని హృదయాభిరామకర్తచే కీర్తింపఁబడియున్నాఁడు. వీరికి గ్రంథాలయస్థాపనమన్నను, తన్నిర్వహణమన్నను మిక్కిలి యాదరముండెడిది. నేఁడు హైదరాబాదునందు విలసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషానిలయము వీరి ప్రోత్సాహమువలననే స్థాపింపఁబడినది. 1901 సెప్టెంబరు ఒకటవతేదీన రామకోటిలోని రావిచెట్టు రంగారావుగారి గృహమునందు జరిగిన పై గ్రంథాలయ స్థాపనోత్సవము రాజా శ్రీ పార్థసారథి అప్పారావుగారి యాధిపత్యమున నిర్వహింపఁబడినది. ఆమరణము శ్రీ రాజాగారు పై గ్రంథాలయపోషకులుగా నుండిరి.

పార్థసారథి అప్పారావుగారి కుమారులు నారయ్యప్పారావుగారు '....ఆగమధర్మకర్మరతుఁ డాంగ్లకళాభ్యసనుండు పాలితాభ్యాగత సంశ్రితార్థి కవిపండితనాయకమండనుండు....' (హృదయాభిరామము, 1–38). ఈయన సంస్కృతాంధ్రములయందును విశారదుఁడఁట; (చూ. పైది, 1–40). నారయ అప్పారావుగారి ముగ్గురుకుమారులలో కడగొట్టువాఁడైన వేంకటనరసింహాప్పారావు హృదయాభిరామకృతిభర్త. ఈతఁడు '....గానవిద్యా కలితాంతరంగుఁడు, వదాన్యుఁడు, ధర్మపథానుయాయి, సుశ్లోకుఁ డుదాత్తమానసుఁడు సూరిజనావన కృత్యైకబద్ధదీక్షాకుశలుండు, సూనృతవచస్కుఁడునై పెనుపొందు....' (పైది, 1–41) యుండువాఁడు. భద్రాచలము కుమారరాజా శ్రీ రాజా వేంకటనరసింహా అప్పారావుబహద్దరువారు కవియగు శిష్టా వెంకటసుబ్బయ్యగారిని తమసన్నిధికి పిలిపించి కావ్యవిషయమును విని 'ప్రచురణభారము వహింతుము, ఏ దేవునకైనను కృతియిం'డని పలుకఁగా కవి—

'హాని శ్రీనాథకవిరాజు పొగడకున్న
రాజు వీరభద్రారెడ్డి తేజమేది
పెద్దనామల గ్రంథాలు వెదలకున్నఁ
గృష్ణరాయల పేరేది కీర్తినిలయ' అని బదులిడి మీరే యేల గ్రహింప

రాదని కుమారరాజాగారిని కోరెను. అప్పుడు కుమారరాజాగారు, 'నరాంకితము నింద్యమని పోతన వచింపలేదా ? రాజులకు రాజు శ్రీ మహావిష్ణువున కొసంగుఁ' డని కవిని ప్రేరేచిరి. కాని కవి యందులకు సమ్మతింపక కావ్యరసాస్వాదన ప్రియులగు కుమారరాజాగారికే తమకృతియగు హృదయాభిరామమును గృతి యిచ్చిరి. ఇది నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము. ఇతివృత్త మత్పాదనికము. అందును సాంఘికము. శూద్రకుని వసంతసేనకు వంకలుదిద్దఁగలిగిన సుగుణాలరాశియగు నొకవేశ్య కథానాయిక. చారుదత్తుని మించిన సదాచార సంపత్తిగలవాఁడు కథానాయకుఁడు. విరజాపురవాస్తవ్యుఁడగు రామయ యను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు సుందరి యను వెలవెలఁదిని వలచి వలపింపఁజేసి కూడి మాడి సుఖించిన కథ యిది. చూడఁగాచూడఁగా మృచ్ఛకటికాచ్ఛాయలు అచ్చముగా పాత్రచిత్రణమున అచ్చుగ్రుద్దినట్టు కన్పట్టుచున్నవి. అందులకే కవి 'కేవల కల్పనంబును గేవల మిశ్రమంబును గాక కేవలసత్యంబును శృంగార రసప్రధానంబును నగు హృదయాభిరామంబను ప్రబంధరాజంబు....' (1—15) అని తన యెత్తుగడనుగూర్చి వ్యక్తీకరించినాఁడు. ప్రబంధమంతయును ప్రాచీన ఫక్కిని పకడ్బందుగా నడచినది. కథాగతికిగాని, పాత్రచిత్రణమునకుగాని అడుకనటువంటి అనావశ్యకవర్ణము లీ కృతియందు కలికమునకైనను గానరావు. మాదిరికి కొన్ని పద్యములను తిలకింపుఁడు :

'అలినీలాలకముల్ స్మితప్రచుర వక్త్రాంభోజరాజంబునున్
గులుకుంగుబ్బల యుబ్బుఁ దేనెపలుకుల్ గుత్తంపు మైదీవయున్
దిలకింపన్ బులకింపకుండుటకు నీ దేహంబు లేమంతగా
శిలలా లోహములా కఠోరకులిశశ్రేణీసమానంబులా' — 1—57.

'మగువల చూపుటంపఱల మ్రగ్గనివాఁడు, మనోహరంబులౌ
మగువల మాటలన్ మరఁగి మ్రందనివాఁడు, సవిభ్రమంబులౌ
మగువల చేష్టలం దెలివిమాసి చలింపని యట్టివాఁడు ము
జ్జగముల లేఁడు లేఁడనుచు చాటరె తొల్లిట ధీమదగ్రణుల్' —2—58.

'ఎన్నఁడు శ్యామలాపురపుటింతులఁ గూడి మెలంగినారమో
యున్నతసైకతస్థలుల నొప్పులకుప్పల నాడినారమో
యెన్నఁడవన్నియున్ గనుల కిప్పుడు కట్టినయట్లు తోఁచు, నా
యన్నిటికంటె మిన్నయగు నా చెలి ప్రేమకు నుద్దియున్నదే' — 4—47.

వేశ్యాసంబంధమును వీడుమని కథానాయకున కొతని మిత్రుఁ డొకఁడు గఱపిన నీతిబోధ యందలి—

ఒకసతితోడి తృప్తిగనకుండిన నిష్టమువచ్చినంత మం
ది కుల లతాంగనామణుల ధీరతఁ బెండిలియాడరాదె నా

టకములు నర్మవాక్యములు టక్కులనున్ నయగారముల్ భ్రమల్
కోకిలకీరభావముల్ గలుగు క్రూరల వేశ్యలఁ గూడ నేటికిన్' —3—72.

అను నీ పద్యము పాండురంగమాహాత్మ్యమునందలి —

'కామవికార మాత్మ నవగాఢత దాల్చిన యేని నిర్భర
శ్రీ మెఱయంగ రూపగుణశీల కులోన్నతి గల్గు విప్రవ
న్యాసుతలన్ సహస్రమయినన్ పరిణయించి రమించరాదె....' —3—41.

'నర్మ గభీరోక్తులు నక్కుటక్కులు వింత
నయగారములు బహునాటకములు....' (3—43) అను పద్యములకు అనుకరణము. శ్లేషోక్తి చాతుర్యముగల యీ క్రింది పద్యమును పరిశీలింపుఁడు. కథానాయకుఁడగు రామయతో నాయికయగు సుందరి పలికిన పలుకులివి :

'పదములందను రక్తి పరిఢవిల్లును మీకు
పదములందనురక్తి పరఁగు మాకు
అర్థ మందాసక్తి యతిశయిల్లును మీకు
నర్థమందాసక్తి యడరు మాకు
సకలకళాశాస్త్ర వికసనంబును మీకు
సకలకళాశాస్త్ర సరణి మాకు
సరసుల కామోదసరణి గూర్చుట మీకు
సరసుల కామోద సరణి మాకు
సభల రంజింపఁజేయు నాసక్తి మీకు
సభల రంజింపఁజేయు నాసక్తి మాకు
అన్నిటను మీకు మాకును నైక్యమమరఁ
గడకు శయ్యావిభాగ మేర్పడఁగనగునె' —1—79.

ఇది కాశీ కృష్ణాచార్యుల అవిధానయాత్ర యందలి క్రిందిపద్యమున కనుకరణముగాఁ దోఁచుచున్నది :

'నూతనాలంకారభూతి మీకు మహీంద్ర
నూతనాలంకారభూతి మాకు
కువలయానందంపుఁ గొల్పు మీకు మహీంద్ర
కువలయానందంపుఁ గొల్పు మాకు
విపులార్థకోశాభివృద్ధి మీకు మహీంద్ర
విపులార్థకోశాభివృద్ధి మాకు
అఖిలరాజకరగ్రహాశ మీకు మహీంద్ర
అఖిలరాజకరగ్రహాశ మాకు
భూసురేంద్రులు మీ రేము భూసురేంద్రు
లము సుమీ! గాన నన్నింట సమత మీకు

మారుఁ గల దౌటఁ గనుము సమత్వబుద్ధి
పండితాళిసరోజ ! గద్వాలరాజ !!'

హృదయాభిరామ కృతిభర్తయగు వేంకటనరసింహఅప్పారావుగారి యన్న గారును, పాల్వంచ — భద్రాచల సంస్థానాధీశ్వరులునునగు శ్రీ రాజా విజయ అప్పారావు సవై అశ్వారావుబహద్దరువారును సాహిత్యాభిమానులు. ఖాగ్గం పాడు, పాల్వంచ ప్రాంతములలో నెలకొనిన ఆంధ్రవాఙ్మయసమితికి విజయ అప్పారావుగారు మహారాజపోషకులు. అశ్వారావుపేటయందలి అశ్వారాయాంధ్ర భాషానిలయము ఈ సంస్థానాధీశ్వరుల భాషాభిరుచికి ప్రబలనిదర్శనము. పాల్వంచసంస్థాన విద్యాశాఖాధికారియును, ఆంధ్రవాఙ్మయసేవాసమితి కార్యదర్శి యునునగు శ్రీ కొత్తపల్లి వెంకటరామలక్ష్మీనారాయణ శర్మగారు 'పాల్వంచ సంస్థానచరిత్ర'ను వ్రాసినారు. పాల్వంచ సంస్థానాధీశ్వరులైన కీ. శే. మహబూబ్ సర్ఫ రాజవంతు శ్రీ రాజా పార్థసారథి అప్పారావు సవై అశ్వారావుబహద్దరువారి జీవిత మిందు వర్ణితము. శ్రీ శర్మగారికి విజయనగరము లోని రీసెర్చి యూనివర్సిటీవారు 'సాహిత్య విశారద' బిరుదమును ప్రసాదించి యుండిరి.

ఉపజీవ్య గ్రంథసూచి

1. సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు, నిజామురాష్ట్రములోని ఆంధ్రసంస్థానముల చరిత్ర, శ్రీ కృష్ణదేవరాయ ఆంధ్రభాషానిలయ రజతోత్సవసంచిక, పుటలు 39–49.

2. ఆనంతపంతుల రామలింగస్వామి, శ్రీ కృష్ణకవిజీవితము, 1965, పు. 85.

3. శిష్టా వెంకటసుబ్బయ్య, హృదయాభిరామప్రబంధము, 1940.

4. బులుసు వేంకటరమణయ్య, ఆంధ్రకవిసప్తశతి, పు. 250.

5. A. Vadivelu, The Aristocracy of Southern India, Vol. I, pp. 79 a-79 l.

6. W. W. Hunter, Imperial Gazetteer of India, New Edition, Oxford, 1908, Vol. VIII, p. 22 and Vol. XIX, pp. 373, 374.

7. C. A. Souter and K. N. K. Ayyar, Gazetteer of the East Godavari District, Vol. II, Madras, 1935.